

bygga missbruk, borde ha mildrat de hätska omdömen, som återfinnas i revisorers berättelser, direktionsledamöters anföranden, öfverståhållares yttranden och skrivelser från underlydande styrelser.

De mildaste af fattigvårdens bedömare äro revisorerna. Visserligen klandra de strängt skötseln af några inrättningar, men de framhålla åtminstone icke nämnda missbruk såsom orsaker till den i deras ögon misslyckade förvaltningen af fattigvården. De lämna härför helt andra skäl:¹ »Hwad den egentliga Fattigvården angår, så har troligen icke någon inrättning af en så allmänt gagnelig omfattning som denna genom tillfällige omständigheter rönt ett oblidare öde, äfwen derigenom att den haft den allmänna opinionen mycket emot sig. — — — Hade deremot Allmänna Fattigvården under loppet af dessa förflutne åren fått hugna sig af några så gynnande omständigheter, att all nöd hos den fattige kunnat förekommas och allt tiggeri, från den stund Inrättningen börjades, upphöra, så att en allmänt synbar värkan deraf hade bibringat allmänheten den öfwertygelsen att denna Inrättning swarat emot sitt ändemål, så hade kan hända äfwen allmänna wälgörandet på ett kraftigare sätt än som nu skett, bidragit till dess bestånd, utan att den ofullkomlighet, som vanligen åtföljer alla nya företag af en widsträcktare omfattning, skulle hafwa rubbat och förswagat fortgången af denna». Det må vara den tidens revisorer förbehållet att invagga sig i den illusionen att den legala fattigvården är i stånd att förebygga »all nöd» och »allt tiggeri». Ett sådant oförstånd är minst sagdt förvånansvärdt hos män, som hade att bedöma en ny, knappt fullbordad organisation.

Prägladt af synbar illvilja är det omdöme,² som en af ledamöterna i direktionen uttalade vid tillfälle, då fråga var att till K. Maj:t aflåta den anbefallda skrifvelsen med redogörelse för fattigvårdens tillstånd. Han yttrade: »Jag, som nära deltagit i öfverläggningarne, rörande förslaget så till den nuvarande Fattigvård, som till den om sättet af dess förvaltning underdånigst tillstyrkte plan, och sedan Konungen, genom Stadgan om Fattigvården, behagat det ena och det andra bifalla, derefter, såsom insatt Ledamot uti den i enlighet dermed organiserade Direction, sökt uppmärksamt följa verkställigheten af de gifna föreskrifter, har med förtrytelse och äfwen krossad egenkärlek, erfarit, att den alltid ledt och alltid skall leda till allt, utom ändamålen deraf: En påräknad besparing och säker kontroll, begge nödvändiga willkor, för en klok, widsträckt och sammanhängande Fattigvård». Anvisningar för uppnående af detta mål fylla många blad af de tryckta handlingarna och gå därpå ut, att fattigförsörjningen borde inskränkas till försörjninghusen, särskilda styrelser utses för inrättningarna, sjukskötseln öfverlämnas till collegium medicum och undervisningen till vene-

¹ Allmänna Fattigvårdens Revisorers Berättelse om detta Werks räkenskaper och förvaltning åren 1808 och 1809, dat. den 31 december 1810. I k. biblioteket.

² Betänkande angående Förändring uti Stockholms Stads Fattigvård; författadt och till Kongl. Directionen ingifwit af Herr Borgmästaren P. E. Hallquist, med Erinringar derwid i de delar, som röra Herrar Commiterades öfwer Fattigvårds-ärendena dermed hafde befattning, af S. Rönbeck. Sthlm 1811. — Borgmästar Hallquist utträdde kort därefter ur direktionen för allmänna fattigvården.

randum consistorium, hvarefter alla departement hos fattigvårdsdirektionen skulle försvinna och själfva direktionens omsorg bestå i att utanordna medel till de olika anstalterna samt pröfva inkomna förslag från underlydande.

Men förslagsgifvaren kan icke förmå sig att säga allt detta utan att utdela skarpa hugg åt alla håll. »Jag, lika så sorglös att wärfwa anhängare som obenägen att bekriga motståndare, ärnar öfwer denna fråga säga mina egna tankar, så enkla och klara, som själfwa ämnet dem framkallar». Efter att ha klandrat skötselns af fattigvårdsinrättningarna betonar han de egenskaper som han förutsätter hos män, som skola vårda sig om dessa: »Såsom egenskaper alldeles oundgänglige för hwar och en af dem fordrar jag: att de äro allmänt kände för heder och rättsinnighet, för nit och beredvillighet, att ifra och arbeta för det gagneliga; att de fördomsfrie älska och söka endast ordning och det rätta; att de kunnige i räkenskaper förstå att dem riktigt pröfwa, behandla och äfven rätta; och att de ändtligen ledde af wälgörenhet, i alla afseenden skydda och befordra den lidande mensklighetens rätt såsom sin egen». Hufvudföremålet för dessa angrepp var den afgångne öfverdirektören¹. Angriparen förklarar, att »den sanna och verkliga orsaken till Rönbecks tidigt sökta så ledighet samt afsked från Öfwer Direktörs tjensten vore gäckade bemödande, förbundet med den naturliga föreställning, som wisserligen hos honom ägde och borde äga rum, att Fattigvårdens felaktiga uppställning äfwen af andra kändt, snart kunde och skulle omstörtas, och i raset han själf möjligen träffas». Det slutliga yrkandet om afskaffande af öfverdirektörsbefattning lyder: »Den i Öfwer Direktörens hand lagde, men förfelade, tillsyn öfwer förvaltningen, så af Fattigvårdens hufwudwerk, som af de densamma underlydande försörjningshus, må förflyttas på personer, som till läge och hemwist äga lätthet att den utöfwa, och i öfrigt ledas af nit och rättskaffenhet, och således utan beräkning af vedergällning».

Mot dessa anmärkningar och anklagelser afgafs någon vecka senare en amper kritik, författad af den angripne tjänstemannen. Icke heller här saknas personliga anfall. »Den som icke ledes af någon förutfattad owilja mot Inrättningen, eller af andra sig själf förbehållna skäl dermed är missnöjd, skall icke behöfwa söka länge för att finna den sanningen, att otillräckliga penningetillgångar lagt oöfwerwinnliga hinder i wägen för Directionen att i hela sin widd verkställa den Stadga, som Kongl. Maj:t under den 12 Augusti 1807 i nåder utfärdat». Försvarskriften framhåller därefter de skäl, som närmast förorsakat fattigvårdens obestånd.

Beräkningarna voro uppgjorda under normala förhållanden 1806, men då kunde icke förutses händelser, som skulle inträffa 1808 och 1809. »Det war kriget, som uppjagade waruprisen till den orimliga höjd, att de blefwo kännbara till och med för den förmögne», hvaraf följde, att ett allt större antal nödställda föll fattigvården till last eller måste tigga; »det war kriget, som tillstängde, åtminstone i så betydlig måtto förswårade kommunikationen

¹ Denne man, som, då han inträdde i 1805 års fattigvårdskommitté, var assessor i kammarrätten, lär ha varit en bland kommitterades mest dugliga och arbetsamma ledamöter. Vid den allmänna fattigvårdens upprättande erhöll han k. fullmakt såsom öfverdirektör, men anhöll 1809 om tjänstledighet och 1810 om afsked från denna befattning.

med Utländningen, att flera Fabrikers fall derigenom bereddes, och således i ett ögonblick gjorde slut på en mängd arbetares wanliga näringsutväg», hvarigenom ytterligare många bragtes till nöd och elände; »det war kriget, som beredde en förlust wid Allmänna Barnhuset af icke mindre än 300 tunnor spannmål, som Inrättningen erhöll från Finland årligen, innan Landet af Ryssarne inkräktades, och sannolikt war det också en werkan af kriget att den subskriberade summan ej till fullt belopp utgick». I skriften medgifves, att de beräknade besparingarna vid Barnhuset, Hospitalet och Korrektionshuset icke erhållits, »men det är alldeles falskt att orsaken dertill ligger i Hrr Kommitterades Plan, hwilket Hr Borgmästaren jemväl utan twifwel funnit, om Hr Borgmästaren gifwit sig tid att på behörigt sätt undersöka saken, som ock warit dess ofelbara skyldighet, innan Hr Borgmästaren fattade pennan i den icke twetydiga afsigt att smäda. Hr Borgmästaren måtte wäl kunna begripa, att när Fattigwårdens inkomster blifwit minskade och dess utgifter ökade, den grund då är rubbad, på hwilken Hrr Kommitterade byggt hoppet om besparingarne, och äro de således oskyldige, om utgången icke swarat mot deras både önskan och förmodan. Begge delarne hafwa inträffat, och kan Hr Borgmästaren öfwertyga någon enda menniska derom, att Hrr Kommitterade bort weta 1806, hwad som skulle hända 1808, så medgifwer jag att Hr Borgmästaren kan komma ifrån sina oförsynta Anmärkningar, men under intet annat willkor låter det sig göra». Klandret mot den tillämpade fattigvårdsstadgan afvisas, afskaffandet af öfverdirektörsbefattningen bestrides och förslaget till en ny ordning afböjes på samma bitande sätt. Slutligen säges: »Det, som rör min person enskilt, går jag med stillatigande förbi, emedan det qwittar mig i det närmaste lika, om jag af Hr Borgmästaren tadlas eller berömmes. Men så kan wäl hända, att innan den lek oss emellan, som Hr Borgmästaren sjelf begynt, slutas, Hr Borgmästaren får riktigt och fullständigt swar på frågan om orsakerna till min först sökta tjänstledighet och sedan afsked från Fattigwården, den Hr Borgmästaren förstått att på ett för sitt ämne brukbart sätt utveckla».

En under åren 1810—1812 tjänstförrättande öfverståthållare,¹ har i sina lefnadsminnen lämnat dystra skildringar öfver stadens fattigvård. Skildringarna hafva väckt desto större uppmärksamhet, som de nedskrifvits af en så högt uppsatt ämbetsman. Det är äfven af detta skäl, som de här omnämnas.

Den lättörde memoarskrifvaren, som i sin ålderdom sammanställde dessa lefnadsminnen, kan ha råkat, såsom det händt mången annan, att i sin föreställning se de händelser, som han skildrat, i annan dager, än de i verkligheten framträdde. Endast på så sätt är det möjligt förklara den hårda dom, han uttalat öfver den tidens hela fattigvårdsförvaltning. Tyvärr insåg han icke, att denna dom träffade honom hårdast själf, ty, om allehanda missgärningar och brott begingos under hans ögon, om han kände »de nedrige, som ville ännu rikta sig på bekostnad af uslingarnas sista lifskrafter», hade hans oafvisliga plikt varit — och därtill räckte hans myndighet — att ögonblick-

¹ Excellensen Grefve A. F. Skjöldebrands Memoarer utgifna af *Henrik Schück*, Sthlm 1904, D. 4, s. 133 f.

ligen skilja dem från tjänsten i stället för att han, såsom han själf skrivit, nu »ifrade, hotade och skrämde vederbörande».

Framförallt gör memoarskrifvarens framställning om förhållandena inom de under fattigvården lydande inrättningarna ett pinsamt intryck. De utgifna revisionsberättelserna hade sannerligen icke sparat på anmärkningar mot deras skötsel. Men sådana härresande skildringar öfver elände och nöd, som i föreliggande memoarer, stå där icke att läsa. — Öfverståhållaren besökte försörjningshusen »och fann allt vanvårdadt, dörrar och fönster sönder, eldstäder knapt brukbara, och de fattiga! Hunger, sjukdom, knapt trasor att skyla kropparna». Han besåg förrådsrummen »och fann stora hopar nyss inköpt, rutten potatis, rutten strömming m. m. s., allt uppfördt i räkningarna för det pris, som fullkomligt god vara i det högsta borde kosta». Han befallde undersökningar, »men den ene skyldde på den andre, och inga vissa personer borde efter stadgarna svara för inköpen; allt var med flit så intrassladt, att ingen viss kunde tilltalas». — Så besökte han Barnhuset. »Hvilken fasa! Bleka, utmagrade ammor hade merendels två usla, kvidande barn att gifva di, hvilka fåfängt sökte födan i deras förtorkade bröst. Dock funnos några få undantag af ammor, som nyss voro ditkomna. Jag frågade efter, huru mycket och hvad de fingo till födan om dagen, sedan såg jag på föreskriften om hvad de borde få, och fann skillnaden. Jag befallde i deras närvaro föreståndaren att gifva dem fullt ut, hvad de borde hafva. — — — Under en upptänd vrede öfver egennyttans omänsklighet hade jag dock svårt att återhålla tårar, och ehuru många år äro sedan förflutna, händer ännu, då jag tänker på mina besök på Barnhuset, att jag tror mig höra det hjärtkrossande sorlet af en mängd svältandes, döendes, oskyldigas kvidan. O, hvad oerhörda grymheter begås i mörkret under täckelset af välgörenhetsanstalter! — — — Jag såg sedan på de äldre barnen och fann dem utmagrade, med armar och ben som trästickor, med stora bukar och blåbleka, plussiga anleten. Jag underrättade mig om deras föda — mest potatis. Jag besåg förrådsrummen — rutten potatis. Det var en rik källa till inkomst. Rutten potatis ficks så godt som för intet, och, som sagdt är, uppfördes den i räkningarna som god». — Slutligen besökte han Spinnhuset och Danviks hospital. »Dante skulle svagt beskrifva dessa ställen. Kommersekollegium hade under sin förvaltningstid låtit läkarna bestämma kvantiteten af mat, som nödvändigt fordrades att uppehålla en fullväxt människas lif, och de hade ej tagit runderligen till. Men sedan spinnhuset kom under fattigvårdsdirektionen, hade andra läkare för att ställa sig in hos styrelsen och genom besparing vid spinnhuset m. m. skaffa medel till de öfriga obarmhertighetsverken, förklarar, att en tredjedel mindre mat vore nog. Vid Danviken hade samma kvantitet förr varit utsatt och på samma sätt sedan minskad. Jag spar läsaren beskrifningen om de af lidande furialiska skepnader, jag såg på bägge dessa ställen. Vid direktionens nästa sammankomst framstälde jag detta elände och yrkade, att den indragna tredjedelen måtte återställas. — — — Det blef votering, och pluraliteten blef emot mig. — — — Nästa sammankomst öppnade jag med följande ord: »Jag bör tillkännagifva, att allmän-

heten ropar ve öfver direktionen, och jag förenar mig med allmänheten. — — — Jag har befalt, att den indragna tredjedelen af maten skall återgifvas. Om direktionen ogillar detta, begär jag ett formligt protokollsutdrag, innehållande beslutet. Då betalar jag tillökningen för de förflutna dagarna, låter trycka handlingarna i ämnet, äfven hvad jag nu sagt, och inbjuder allmänheten att på stället bese eländet». En hemsk tystnad följde på detta. Många vreda blickar fästes på mig, jag besvarade dem och sade med hög röst: »Jag begär svar, ja eller nej; skall tredjedelen återställas eller ej?» Efter något mummel blef svaret: »ja».

En ännu mer dramatiserad skildring lämnar den tjänstgörande öfverståthållaren öfver en upptäckt, hvilken, enligt hans utsago, »öfverträffar det mesta, som af människor varit hört». Ett ansedt handelshus i Stockholm hade levererat till Barnhuset och Korrektionshuset ett parti linntyg, som efter anmälan¹ af inspektoren vid den senare inrättningen var »af en ganska dålig beskaffenhet, bestående af mindre än 3:ne qvarters bredd i stympade stycken, förut ofelbart nyttjat til någon omslagsduk, halfslitit, til en del skarfvat och sönderrifvit samt genom åtkomst af något tärande ämne skört, fläckigt och således til linntyg aldeles otjenligt; hvarföre ock en så beskaffad väf, utan at begå ett fel, af mig för god ej kunnat antagas, såsom för behofvet otjenligt, hvilket min plikt mig ålägger härmedelst ödmjukast anmäla». Upptäckten föranledde undersökning och vittnesförhör den 12, 14 och 15 november inför öfverståthållareämbetet i polisärenden.² I protokollet för den 12 omförmäles: Sedan tillförordnade Öfverståthållaren, Generalmajoren, Commendeuren af K. Maj:ts Svärds Orden m. m. vid besök i Barnhuset och Korrektionshuset funnit, »at til Lakan och Linntyg på dessa ställen blifwit emottagna leverancer af Lärft, hwaraf Wäfwen befunnits til det mästa gammal och utsliten samt äfwen fläckig och illa luktande synnerligen af Terpentin; Så och då detta sammanlagdt med den omständigheten at de flesta af Styckena hwilka alla bestått af smärre Stufwar varit både fällade och skarfwade, icke allenast tydeligen wisade, att denna wäf förut nyttjats til andra behof, utan äfven gäfwе skälig anledning til den misstanke, at densamma möjeligen wid något Sjukhus varit begagnad, hade af sådan anledning Högbemälte Herr Öfverståthållaren förordnat at wid anställande af undersökning uplysning borde sökas: 1:o Hwem som gjort Leverancen; 2:o Hwarifrån Leweranteuren erhållit wäfwen eller hwartil densamma förut kunnat wara nyttjad, och 3:o Om och huruwida densamma af wederbörande Ämbets- och Tjänstemän wid Fattigwården blifwit besigtigad, godkänd samt antagen». Vid målets föredragning voro närvarande: öfverdirektören, ombudsmannen vid fattigwården, inspektorerna vid Barnhuset och Korrektionshuset, kassören vid Barnhuset jämte därtill förordnad allmän åklagare. Det är motbjudande att berätta, huru under skildringen

¹ Ödmjukast Memorial afgifvet till k. direktionen öfver allmänna fattigwården den 8 nov. 1811. I Danvikens arkiv.

² Undersökningsprotokoll inför Öfverståthållare Embetet i Police-ärender rörande leverans af väfnader till Barnhuset och Korrektionshuset den 12 November och följande dagar år 1811. I Danvikens arkiv.

